

Gnostilaiset evankeliumit ja kristinuskon synty

Risto Uro

Gnostilaisuus oli 100–300-luvuilla kirkon sisällä ja ulkopuolella vaikuttanut uskonnollinen suuntaus. Sen kenties tunnusmerkillisin piirre oli omintakeinen mytologia maailman ja ihmisen synnystä, joko nähtiin seurauksena kosmologisen harmonian järkkymisestä ja jumalallisen Viisauden lankeemuksesta. Ideologisesti ja rakenteellisesti yhtenäistyvä kirkko tuomitsi gnostilaisuuden harhaopiksi ja kitki sen lopulta pois vaikutuspiiristään. Nag Hammadin kirjasto säästyi polttoroviolta, mutta joutui odottamaan löytäjiään kuusitoista pitkää vuosisataa.

Yksi vuoden 2000 suosittuja elokuvia oli *Stigmata*, jossa hyödynnettiin siekailematta katolista kärsimysmystiikkaa ja tietokonetehosteita sellaisten menneiden elokuvasuosikkien kuten *Haamujengi* ja *Manaaja* hengessä. Elokuva ei ehkä ansaitsisi tulla mainituksi tässä yhteydessä, ellei sen juoneen olisi sisällynyt aiheemme kannalta mielenkiintoinen teema. Kertomuksen keskeinen elementti oli varhainen arameankielinen evankeliumikirjoitus, joka oli päätyttyä katolisen kirkon teologiin käsiin. Evankeliumin kääntäminen ja julkistaminen koettiin kuitenkin niin suureksi uhkaksi, että sekä kääntäjistä että käsikirjoituksesta haluttiin päästä eroon keinoja kaihtamatta ja ihmishenkiä säästämättä.

Evankeliumin uskottiin toistavan sanasta sanaan Jeesuksen äidinkielellä sen opetuksen, jonka hän antoi aterioidessaan oppilaitensa kanssa ennen kuolemaansa. Sen rinnalla Uuden testamentin evankeliumit olivat vain myöhempiä tulkintoja, kalpeita heijastuksia totuudesta, joka oli nyt suoraan luettavissa arameankielisestä kirjoituksesta. Evankeliumin teki vaaralliseksi se, että se asetti kyseenalaiseksi kirkon olemassaolon. Tämä kävi ilmi niistä kahdesta evankeliumiin sisällyneestä Jeesuksen lauselmasta, jotka elokuvassa paljastettiin: "Valtakunta on teidän sisällänne ja teidän ulkopuolellanne" ja "Kohota kivi, ja löydät minut sieltä. Halkaise halko, ja minä olen siellä".

Lauselmia ei ole keksitty tyhjästä, vaan ne ovat peräisin Nag Hammadin läheisyydestä, Ylä-Egyptistä löytyneestä Tuomaan evankeliumista. Tämä tosiasia kerrottiin katsojalle lopputeksteissä. Elokuvassa tietenkin yhdisteltiin totta ja tarua. Tuomaan evankeliumista ei ole olemassa Jeesuksen äidinkielellä kirjoitettua versiota, vaan se tunnetaan koptinkielisenä käännöksenä. Tosin puoli vuosisataa aiemmin evankeliumista oli löydetty kreikankielisiä katkelmia, mutta vasta koptinkielinen versio auttoi tutkijoita tunnistamaan evankeliumin. Kukaan tutkija ei kuvittele Tuomaan evankeliumin, yhtä vähän kuin minkään muunkaan säilyneen evankeliumin, toistavan sanasta sanaan Jeesuksen opetusta. Tuomaan evankeliumiin on kuitenkin kohdistunut sen jälkeen, kun se vuonna 1959 ensimmäisen kerran julkaistiin, poikkeuksellisen runsas mielenkiinto. Osa tutkijoista on sitä mieltä, että evankeliumiin sisältyy Uuden testamentin evankeliumeista riippumatonta varhaista aineistoa.

Nag Hammadin gnostilainen kirjasto

Tuomaan evankeliumi ei ollut ainoa kirjoitus, joka Egyptistä vuonna 1945 löytyi maahan kaivetusta ruukusta Hamrah Dumin kylän ulkopuolelta, noin kymmenen kilometriä Nag Hammadista. Löytö toi päivänvaloon yli viisikymmentä koptinkielistä kirjoitusta, jotka oli sidottu yhteen 13 nykyaikaista kirjaa muistuttaviksi koodeksiksi. Suuri osa kirjoituksista oli ennen tuntemattomia, mutta joukossa oli myös mm. katkelma Platonin *Valtio*-teoksesta (588b–589b). Kirjasto ei ole aatemaailmaltaan yhtenäinen, mutta monet tekstit heijastavat gnostilaisista mytologiaa tai ajatuksia, jotka on voitu tulkita gnostilaisittain. Gnostilaisuus oli 100–300-luvuilla kirkon sisällä ja ulkopuolella vaikuttanut uskonnollinen suuntaus. Sen kenties tunnusmerkillisin piirre oli omintakeinen mytologia maailman ja ihmisen synnystä, joko nähtiin seurauksena kosmologisen harmonian järkkymisestä ja jumalallisen Viisauden lankeemuksesta. Ideologisesti ja rakenteellisesti yhtenäistyvä

kirkko tuomitsi gnostilaisuuden harhaopiksi ja kitki sen lopulta pois vaikutuspiiristään. Nag Hammadin kirjasto säästyi polttorovioltta, mutta joutui odottamaan löytäjiään kuusitoista pitkää vuosisataa.

Suuri osa Nag Hammadin kirjoituksista on mytologisia esityksiä maailman ja ihmisen synnystä, kirjoituksia taivaallisten salaisuuksien paljastamisesta opetuslapsille ja muita uskonnollisia tutkielmia. Nämä kirjoitukset antavat runsaasti uutta tietoa toisella ja kolmannella vuosisadalla vaikuttaneista gnostilaisista ryhmistä, mutta eivät kerro suoraan kristinuskon varhaisemmasta kehitysvaiheista tai vielä vähemmän historian Jeesuksesta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että gnostilaisuuden tutkimus olisi Uuden testamentin kannalta merkityksetöntä.

Toisen vuosisadan suuret gnostilaiset systeemit eivät syntyneet tyhjästä, vaan kehittyivät varhaisemmista kristinuskon muodoista. Vertailu Uuden testamentin aineiston ja gnostilaisten kirjoitusten välillä osoittaa, että ensimmäisten kristittyjen opettajien tulkintoja on voitu kehittää eri suuntiin. Hyvä esimerkki on Paavalin opetus. Paitsi Paavalin aitoja kirjeitä, Uusi testamentti sisältää Paavalin myöhempien tulkitsijoiden tekstejä, joista nuorimmat ovat peräisin noin vuodelta 100 jKr. tai jopa myöhemmältä ajalta (esim. Pastoraalikirjeet). Myös gnostilaiset opettajat vetosivat Paavalin opetukseen. He tulkitsivat niitä suurella retorisella taidokkuudella, minkä harhaoppeja vastaan kirjoittaneet kirkkoisät joutuivat vastentahtoisesti myöntämään. Jo Uuden testamentin kirjoituksissa itsessään viitataan toisenlaisten tulkintojen mahdollisuuksiin, tosin nimittämällä tällaisia Paavalin kannattajia "haihattelijoiksi" ja "vääristelijöiksi" (2 Piet. 3:16).

Nag Hammadin kirjasto tarjoaa kaiken muun ohella aineistoa siitä, miten gnostilaiset ryhmät lukivat ja ymmärsivät Paavalin kirjeitä. Gnostilaiset tekstit havainnollistavat, kuinka varhaiset kristilliset traditiot ovat olleet avoimia monenlaisille tulkinnoille ja etteivät Uuteen testamenttiin säilyneet tekstit suinkaan välitä meille ainoita mahdollisia tulkintavaihtoehtoja. Jotkut Uudessa testamentissa havaittavat kehityslinjat tulevat myös ymmärrettävämmäksi, kun niitä tarkastelee myöhempien gnostilaisten tulkintojen valossa. Nag Hammadin tekstit ovat avanneet meille näköalan sellaisiin mahdollisiin maailmoihin, jotka eivät kristinuskon pitkässä linjassa toteutuneet ja joista olisimme muutoin tietäneet vain vähän.

Varhaisia traditioita?

Mutta eikö ole mahdollista, että Nag Hammadin kirjoituksia tuottaneet ja koonneet gnostilaiset ryhmät eivät pelkästään *tulkinneet* Uuden testamentin kirjoituksia, vaan myös *säilyttivät* sellaisia kirjoituksia tai traditioita, jotka tosiasiallisesti ovat peräisin kristinuskon varhaisimmilta vuosikymmeniltä ja jotka ovat Uuden testamentin kirjoituksista riippumattomia? Kenties gnostilaiset ryhmät säilyttivät Jeesuksen opetuksesta joitakin sellaisia piirteitä, jotka kirkon virallinen linja halusi unohtaa.

Nag Hammadin kirjastoon ei sisälly Uuden testamentin evankeliumien kaltaisia kirjoituksia, joissa Jeesuksen toiminta, kärsimys ja ylösnousemus on koottu yhtenäiseksi kertomukseksi. Jeesuksen opetusta sisältyy kuitenkin ns. dialogievankeeliumeihin, joissa kuvataan Jeesuksen ja hänen oppilaidensa välisiä keskusteluja. Lähtökohtana on usein tilanne, jossa Jeesus ilmestyy oppilailleen ylösnousemuksen jälkeen ja paljastaa heille uuden tai syvemmän uskonnollisen tiedon, mutta muistuttaa heitä myös aiemmasta opetuksestaan. Dialogi oli antiikissa yleinen kirjallinen esitysmuoto, joista kuuluisimpia esimerkkejä ovat Platonin filosofiset dialogit. Kristityt samoin kuin muutkin uskonnolliset kirjoittajat hyödynsivät tätä kirjallista esitystapaa, mutta heidän tavoitteenaan ei ollut loogisen filosofisen argumentaation kehittäminen vaan uskonnollisen totuuden välittäminen. Nag Hammadin "keskusteluissa" ajatus ei useinkaan etene johdonmukaisesti, vaan yksittäisestä lausumasta toiseen niin, että lopputulos muistuttaa pikemminkin viisauslauselmien kokoelmaa kuin keskustelua. Keskustelukumppaneilla ei ole juuri muuta roolia kuin esittää kysymys, johon tietty Jeesuksen lauselma on sopiva vastaus. Eräät tutkijat ovat pyrkineet todistamaan, että joidenkin Nag Hammadin keskustelujen taustalla on varhaisempia Jeesuksen lauselmien kokoelmia.

Oletuksen tekee mielenkiintoiseksi se, että aluksi mainittu Tuomaan evankeliumi on muodoltaan juuri tällainen Jeesuksen lauselmien kokoelma. Tämä evankeliumi koostuu erillisistä

Jeesuksen lausumista, jotka usein alkavat yksinkertaisella johdannolla "Jeesus/hän sanoi" tai toisinaan opetuslasten kysymyksellä (täältä osin evankeliumi siis muistuttaa edellä mainittuja "keskusteluja"). Evankeliumi väittää esittävänsä "salaiset sanat", jotka "elävä Jeesus" puhui ja jotka Juudas Tuomas (Didymos) niminen oppilas kirjoitti muistiin. Tutkijat eivät ole yksimielisiä siitä, viittaako ilmaus "elävä Jeesus" edellä kuvatun kaltaiseen tilanteeseen, jossa Jeesus opettaa oppilaitaan ylösnousemuksensa jälkeen. Myös ilmaus "salaiset sanat" on monitulkintainen. Se voidaan ymmärtää joko vaikeaselkoista, syvempää ymmärrystä vaativaksi opetukseksi tai sitten sellaiseksi opetukseksi, jota ei uskottu kaikille oppilaille. Viimeksi mainittu tulkinta saa tukea evankeliumissa myöhemmin esitetystä lyhyestä kertomuksesta, jossa Jeesus ottaa Tuomaan erilleen muista oppilaista ja lausuu hänelle "kolme sanaa" tai "asiaa". Kun muut oppilaat ilmeisen kateellisena kysyvät, mitä Jeesus Tuomaalle kertoi, tämä vastaa: "Jos minä kertoisin teille yhdenkin niistä sanoista, jotka hän lausui minulle, te ottaisitte kiviä ja heittäisitte niillä minua" (Tuom. ev. 13).

Juudas Kaksonen

Tuomaan henkilöisyyttä verhoaa salaperäisyys. Evankeliumin johdannossa häntä kutsutaan nimellä "Juudas Tuomas". Tuomas on oikeastaan kutsumanimi. Sana juontuu arameankielestä ja tarkoittaa "kaksosta" (Didymos on sama kreikaksi). Kyse on siis Juudas nimisestä oppilaasta, jota kutsuttiin Kaksoseksi (vrt. Simon, jonka Jeesus nimittää Kallioksi eli Pietariksi). Myöhemmissä teksteissä Tuomas-nimen merkitys saa suuren painon, sillä hänet kuvataan *Jeesuksen kaksosveljenä*, joka sekä ulkonäöltään että hengellisiltä ominaisuuksiltaan muistutti Jeesusta. Uusi testamentti ei kuitenkaan mainitse Juudas-nimistä kaksosta, mutta kylläkin Jeesuksen oppilaan, jota kutsutaan pelkästään Tuomaaksi tai Didymokseksi (ts. Kaksoseksi). Tämän oppilaan tunnemme parhaiten epäilevänä Tuomaana, joka ei suostunut uskomaan Jeesuksen ylösnousemukseen, ellei hänelle näytettäisi naulanälkiä Jeesuksen käsissä (Joh. 20:19–29).

Varhaisissa syyrialaisissa traditioissa Juudas Tuomas -niminen henkilö saa keskeisen aseman. Voidaankin päätellä, että apostoli Tuomaan muistoa vaalittiin itäisen Syyrian alueella eläneiden kristittyjen piirissä (erityisesti muinaisen Edessan eli Osroenen alueella, jonne kehittyi kukoistava syyriankielinen kristillinen kulttuuri) ja että siellä hänet tunnettiin nimenomaan Juudas Tuomaana. Tämän perusteella useimmat tutkijat arvelevat, että Tuomaan evankeliumi on kirjoitettu lopulliseen muotoonsa itäisessä Syyriassa.

Juuri Tuomaan evankeliumiin ovat kohdistuneet suurimmat toiveet, kun on pyritty etsimään niitä varhaisia traditioita, joita Nag Hammadin tekstien kokoajat ovat mahdollisesti säilyttäneet. Monet tutkijat ovat päätyneet siihen, että Tuomaan evankeliumi on monessakin suhteessa yhtä arvokas ellei arvokkaampi lähde kuin Uuden testamentin evankeliumit. Samaan hengenvetoon on kuitenkin todettava, että toiset kiihättävät tällaisen päätelmän ja pitävät evankeliumia Uuden testamentin perusteella kirjoitettuna gnostilaisena luomuksena. Heidän mukaansa evankeliumin merkitys historiallisen Jeesuksen ja evankeliumitraditioiden tutkimukselle on vähäinen tai olematon. Tutkijoiden ristiriitaiset tulokset johtuvat siitä, että analyysien tulokset ovat monitulkintaisia ja osittain ristiriitaisia. Kummallekin näkemykselle voidaan esittää todisteita. Perustelluin teoria on todennäköisempi monimutkaisempi ja mallillisempi kuin kumpikaan äsken mainituista, ja se sisältää osia kummastakin vaihtoehdosta. Sen julkistaminen ei ehkä pääse median otsikoihin, mutta suuret sensaatiot ovat harvoin tutkimuksen arkipäivää.

Tuomas ja Uusi testamentti

Tutkijat ovat liian usein lähteneet Tuomaan evankeliumia arvioidessaan ikään kuin latvasta puuhun, toisin sanoen pyrkineet joko hyväksymään tai torjumaan evankeliumin lähdearvon historiallisen Jeesuksen tutkimukselle. Ensimmäinen tehtävä on kuitenkin ymmärtää evankeliumin ominaispiirteitä ja pyrkiä sijoittamaan ne jollakin tavoin varhaiskristillisyyden ideologiselle kartalle. Vertailu Uuden

testamentin aineistoon ei mielestäni oikeuta sitä päätelmää, että Tuomas tarjoaisi oikotien kaikkein varhaisimpiin traditioihin. Toisaalta evankeliumi näyttää monessa kohden edustavan kehityslinjaa, joka on pikemminkin rinnakkainen Uuden testamentille kuin huomattavasti sitä myöhäisempi (muistutettakoon tässä yhteydessä siitä, että Uuden testamentin evankeliumit ajoitetaan yleisemmin noin vuosiin 70–100 jKr.). Jos tämä pitää paikkansa, ainakin yksi Nag Hammadista löytynyt evankeliumi asettuu historiallisessa tutkimuksessa jota kuinkin samalle viivalle kuin Uuden testamentin neljä evankeliumia.

Tuomaan evankeliumi korostaa usein vastakohtaa ruumiin ja sielun, maallisen ja hengellisen todellisuuden välillä. Evankeliumi tähdentää näkyvän todellisuuden arvottomuutta. "Joka on löytänyt maailman, se on löytänyt vain kuolleen ruumiin" (Tuom. ev. 56). Ihminen on Tuomaan mukaan kahden maailman kansalainen; hänen ruumiinsa ja maallinen omaisuutensa kuuluvat katoavaan maailmaan, mutta hänen sisimmässään on hengellinen ja katoamaton ydin, joka on suunnattoman arvokas. Hengen ja aineen vastakohta on suuri ihme. "Kuinka näin suuri rikkaus on voinut asettua asumaan tähän köyhyyteen" (Tuom. ev. 29), Jeesus kysyy.

Tuomaan dualistisen maailmankuvan on usein katsottu poikkeavan radikaalisti Uuden testamentista, jonka näkemys ihmisestä on kokonaisvaltaisempi ja joka on vähemmän maailmaa vieroksuva. Mutta vastaako tällainen vastakkainasettelu sittenkään tosiasioita? Eikö Paavali opeta Tuomaan tavoin, että kristityllä on sisällään Jumalan henki, "aarre saviastioissa" (2 Kor. 4:7)? Paavali saattaa toisinaan mennä jopa Tuomasta pidemmälle puhuessaan ruumiistaan, ei vain "köyhyytenä", vaan turmeltuneena ja pahana "kuoleman ruumiina", josta vain Kristus voi pelastaa hänet (Room. 7:24–25). Tuomaan evankeliumin sanoma on usein tulkittu askeettiseksi ja seksuaalista pidättyvyyttä korostavaksi. Toisaalta ei Paavaliakaan ole varsinaisesti innostunut seksuaalisuudesta (ks. 1 Kor. 7), ja Matteuksen mukaan Jeesus puhui hyväksyvästi niistä, jotka ovat "taivasten valtakunnan tähden ottaneet osakseen naimattomuuden" (Matt. 19:12).

On kuitenkin yksi kohta, jossa Tuomaan ihmiskuva erottuu selkeästi Paavalin (ja Uuden testamentin) opetuksesta. Paavalin mukaan kristitty on astunut uuteen elämään ja kristillisen yhteisön jäseneksi vastaanotettuaan kasteen ja saadessaan sisimpäänsä Jumalan hengen. Tuomaan mukaan kristitty ei ole "ottanut vastaan" Jumalan henkeä tai "astunut sisälle" Jumalan valtakuntaan, vaan hän on *lähtöisin* Valtakunnasta. Hänen on kuitenkin tultava tietoiseksi omasta alkuperästään, siksi evankeliumi korostaa kerta toisensa jälkeen etsimisen ja löytämisen tärkeyttä. Tämä tulee esille jo aivan evankeliumin alussa: "Älköön etsijä lakatko etsimästä ennen kuin löytää. Kun hän löytää, hän joutuu hämmennyksiin. Hämmennystä seuraa ihmettely, ja lopulta hän hallitsee kaikkea" (Tuom. ev. 2). Jos Paavalin hahmottamassa pyhässä historiassa ratkaisevia hetkiä ovat Kristuksen sovituskuolema ja ylösnousemus sekä kristityn osallisuus tähän tapahtumaan kasteessa, Tuomaan Jeesus kääntää huomion ihmissielun alkuperäiseen kotiin: "Jos teiltä kysytään: 'Mistä olette tulleet?', niin vastatkaa: 'Me olemme tulleet valosta, sieltä, missä valo syntyi itsestään'" (Tuom. ev. 50).

Tällaisia korostuksia on usein pidetty Uuden testamentin jälkeen syntyneinä gnostilaisina tulkintoina. Väite on kuitenkin kahdessa suhteessa ongelmallinen. Ensinnäkin, jos "gnostilaisuus" määritellään edellä kuvatuksi platonistiseksi opiksi sielun jumalallisesta alkuperästä ja sen paluusta taivaalliseen kotiinsa, hyvin suuri määrä antiikin filosofista ja uskonnollista ajattelua tulee luokitella gnostilaisuudeksi. Toiseksi on epärealistista ajatella, että tämä hellenistisessä maailmassa yleinen ihmiskäsitys olisi johtunut kristittyjen mielin vasta toisen vuosisadan puolivälissä, jolloin klassiset gnostilaiset mytologiat tulivat suosituiksi. Monet juutalaiset teologit olivat tulkinneet omaa uskonnollista perinnettään platonistisesta maailmankuvasta käsin jo ennen Uuden testamentin kirjoittajia. Yksi tällainen kirjoitus, Viisauden kirja, sisältyy jopa ns. Vanhan testamentin apokryfikirjoihin, joista kirkolliskokouksen asettama käännöskomitea on parhaillaan tekemässä uutta virallista käännöstä. Mikseivät siis hellenistisen sivistyksen saaneet kristityt voineet jo varhain tulkita Jeesuksen opetuksia samassa hengessä?

Kirjoitukseni alussa mainitussa elokuvassa Tuomaan evankeliumin sanoma ihmisten sisimmässä ja kaikkialla maailmassa läsnäolevasta Valtakunnasta nähtiin niin suurena vaarana kirkon hierarkialle, että kardinaalit olivat valmiit rikoksiin tekstin hävittämiseksi. Tuomaan evankeliumi on ollut saatavilla useimmilla läntisen kristikunnan kielillä jo vuosikymmeniä, eivätkä kirkkojen johtohenkilöt ole tietääkseni reagoineet evankeliumin käännöksiin voimakkaan kriittisesti tai pyrkineet sen leviämistä rajoittamaan. Suomessa ensimmäisen suomennoksen kustansi ortodoksinen kirkko. Vuonna 1992 julkaisemaamme käännökseen ja kommentaariin suhtauduttiin luterilaisen kirkon tiedotusvälineissä asiallisesti, jopa innostuneesti.

Tuomaan evankeliumin edustama hengellisyys ei kuitenkaan tarvitse välttämättä tuekseen kirkkolaitosta eikä hierarkkista johtajuutta. Kun Tuomas puhuttelee Jeesusta opettajaksi, tämä vastaa melkein tylästi: "En minä ole sinun opettajasi" (Tuom. ev. 13). Ajatus lienee se, että Tuomas on saavuttanut eräänlaisen hengellisen täysoppineisuuden tilan. Toisaalla evankeliumissa Jeesus sanoo: "Joka haluaa juoda minun suustani, se muuttuu minun kaltaisekseni. Myös minusta tulee hän, ja salaisuudet paljastuvat hänelle." (Tuom. ev. 108). Kun oppilaasta tulee opettaja ja opettajasta oppilas, ei hengellinen hierarkia enää ole mahdollinen.

Kirkollisen hierarkian vastaisuus saattaa antaa vihjeen siitä historiallisesta tilanteesta, jossa Tuomaan evankeliumi on kirjoitettu. Ensimmäisen ja toisen vuosisadan taitteeseen tullessa kristittyjen liike oli tullut vaiheeseen, jossa sen säilykseen ja vahvistukseen oli kehitettävä organisaatiotaan ja legitimoitava johtajuutensa. Tämä kehitys on hyvin dokumentoitavissa jo Uudessa testamentissa. Esimerkiksi Pastoraalikirjeet (vrt. edellä) ovat Paavaliin nimissä kirjoitettuja seurakunnan johtajille tarkoitettuja kirjeitä, joissa erityisten kirkollisten virkojen kehittyminen on jo nähtävissä. Ilmeisesti hiukan myöhemmin tulisi luultavasti Antiochian piispa Ignatios kirjoitti matkallaan kohti Roomaa ja marttyyrikuolemaa kirjeitä, joiden yhtenä teemana oli kirkkojärjestyksen luominen ja piispan aseman vahvistaminen.

Kehittyvä kirkollinen hierarkia kohtasi myös kritiikkiä, josta siitkin voidaan löytää esimerkkejä Uuden testamentin sisällä. Matteuksen evankeliumi, joka on kirjoitettu ensimmäisen vuosisadan lopulla, suhtautuu hierarkiaan varauksellisesti. Juutalaiset johtajat ovat Matteukselle varoittava esimerkki. Kristillinen johtajuus ei saa perustua ulkonaisiin arvonimiin ja ylemmyyteen: "Älkää te antako kutsua itseänne rabbiksi, sillä teillä on vain yksi opettaja ja te olette kaikki veljiä. Älkää myöskään kutsuko isäksi ketään, joka on maan päällä, sillä vain yksi on teillä isä, hän, joka on taivaissa." (Matt. 23:8-9). Johanneksen evankeliumissa Jeesus kuvaa suhdettaan oppilaihinsa tavalla, joka hiukan muistuttaa Tuomaan evankeliumin radikaalia hierarkian vastaisuutta: "En sano teitä enää palvelijoiksi, sillä palvelija ei tunne isäntänsä aikeita. Minä sanon teitä ystävikseni." (Joh. 15:15).

Matteuksen ja Johanneksen varoitukset eivät estäneet kirkollisen hierarkian kehitystä. Tuomaan radikaalimpi linja työnnettiin syrjään. Tulevaisuus oli piispajohtoisen ja hierarkkisen kirkon. Se kykeni organisoimaan kristittyjen hengellisen elämän tavalla, joka ei johtanut ideologiseen anarkiaan. Se kykeni antamaan jäsenilleen yhteisöllisen turvan, johon Tuomaan ohjelma ei ollut läheskään yhtä sopiva. Vähiten merkityksellistä ei suinkaan ollut se, että "keskusjohtoinen" kirkko kykeni keräämään rahastoja, joiden avulla se huolehti vähäosaisista, sairaista ja vaikeuksiin joutuneista jäsenistään. Kehityksen hinta oli ideologinen yhdenmukaistuminen ja patriarkaalisen hierarkian korostuminen. Gnostilaiset ajatukset eivät sopineet tähän muottiin.

Nag Hammadin tekstilöytö on antanut gnostilaisille ryhmille mahdollisuuden puhua omalla äänellään tämän ajan ihmisille. Löytö on myös pakottanut pohtimaan uudelleen aiemmin vallinneita stereotyyppisiä käsityksiä gnostilaisuudesta teologisena ja sosiaalisena ilmiönä. Tutkimus on kuitenkin vasta hyvin alussa. Tekstien tieteellinen editointi saatiin päätökseen viime vuosikymmenellä. Varmaa on kuitenkin se, että tutkijoiden käytössä on nyt historiallisen palapelin puuttuvia osia enemmän kuin ennen. Tulevien vuosien tutkimus tulee osoittamaan sen, sopivatko uudet palat aiemmin vallinneeseen kuvaan kristinuskon synnystä vai syntykö palapelistä aivan uudenlainen kuva.

KIRJALLISUUTTA:

Dunderberg, I. & A. Marjanen (toim.): *Nag Hammadin kätketty viisaus. Valikoima tekstejä*. Helsinki: WSOY. (Ilmestyy vuoden 2001 aikana.)

Huuhtanen, P., A. Marjanen & R. Uro (1994): *Jeesuksen salaiset sanat*. 2. p. Helsinki: Yliopistopaino.

Uro, R. (ed.) (1998): *Thomas at the Crossroads. Essays on the Gospel of Thomas*. Edinburgh: T&T Clark

Gnostilaisia tekstejä tutkivan suomalaisprojektin työstä löytyy tietoa osoitteesta www.helsinki.fi/teol/hyel/gnosti

Kirjoittaja on dosentti Helsingin yliopiston Eksegetiikan laitoksella. Kirjoitus perutuu esitelmään Tieteen päivillä 10.1.2001.

